

שערי תשובה

המוסר

הרב חיים סבתו

ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות פרק ה משנה כא): בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשוח, בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם. והיתה כונתם זכרונם לברכה בדברים האלה להזהיר על התשובה ושיחשוב האדם על קצו בהגיעו לימי הזקנה, אם לא זכה לעשות כן בימי בחורותיו, ואחרי כי קרבה לבא עתו יעזוב חפצי הגוף ותאוותיו ויתקן נפשו, ובהגיעו לימי השיבה ויוסיף לגרש מלבו ענין העולם. ולפי מיעוט השנים הבאות ימעיט בעסק העולם וייתחד תמיד להתבונן ביראת השם, ולחשוב עם נפשו, ולתקן מדותיו, ולבקש תורה ומצוות. ומה שאמרו "בן תשעים לשוח" - הוא מלשון (תהלים קב, א): "ישפוך שיחו", (בראשית כד, סג): "לשוח בשדה", כמו שפרשו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות כו, ב): יצחק תיקן תפלת המנחה שנאמר "ויצא יצחק לשוח בשדה", כי אחרי שהגיע לתשעים, ראוי לו להיות כל עסקו בתפלות ובתהלות השם ולשיח בנפלאותיו.

ודבר שלמה עליו השלום בענין ימי הזקנה שלא יתעצל האדם בהם מעבודת השם יתברך ואמר (קהלת יא, ו): "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים". המשיל ימי הילדות והשחרות לבקר וימי הזקנה לערב, והזרע דרך משל לבנים ותלמידים, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (יבמות סב ב): נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו, העמיד תלמידים בילדותו יעמיד תלמידים בזקנותו, כי אולי יצליחו בני הזקונים בתורה ובמצות מבני הנעורים, וכן התלמידים אשר יעמיד בזקנותו אולי יצליחו מן הראשונים או יהיו כאחד טובים.

אחרי כן אמר (קהלת יא, ז): "ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש", פירוש: חזר לדבר על ימי הזקנה שהמשיל אותם לערב, ומפני כי הזקן לא יטעם את אשר יאכל ואת אשר ישתה כדברי ברזלי הגלעדי (שמואל ב, יט - לו): אמר כי יש לו לזקן ליהנות במאור השמש, ואל תקצר נפשו עליו, כי קוצר הנפש מונע ממלאכת שמים, ויערב לו האור כאשר יערכנו לעומת ימי החושך הבאים, כאשר יזכיר במקרא אשר למטה מזה (שם פסוק ח): "כי אם שנים הרבה יחיה האדם בכל יושם ויזכור את ימי החשך כי הרבה יהיו כל שבא הבל" - פירוש: גם כי יזקין האדם מאד אל יהי על עצמו למשא אך בכל שנותיו ישמח, למען לא יאבד אחת משנותיו ולא ישבות מעבודת הבורא, ויזכור ימי החשך כי הרבה יהיו, ואז לא יוכל לעבוד עבודה, כענין שנאמר (תהלים ו, ו): "בשאל מי יודה לך".

והצדיקים מתגברים בזקנתם ויאזרו חיל ויחליפו כח לעבודת השם, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קנב, א): תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים חכמה מתוספת בהם, ונאמר (תהלים צב, טו): "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו",

והזכיר למעלה (שם שם, יג - יד): "צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה שתולים בבית ה'", כי הצדיקים שתולים בבית ה' מנעוריהם, וגדלים בבתי מדרשות מבחוריהם, כתמר שיפרח וכארז שגדל בלבנון.

וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (מדרש תהלים צב, י): "שתולים בבית ה'" - אלו התינוקות, על דרך מה שכתוב (תהלים קמד, יב): "אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעוריהם", ואמר אחרי כן: בדבר הזה אינם נמשלים לאילנות, כי האילנות בהזקנים לא יתנו חילם והצדיקים ינבון בשיבה. עוד אמר עליו השלום (שם עא, יח): "וגם עד זקנה ושיבה אלקים אל תעזבני עד אגיד זרועך לדור לכל יבא גבורתך".

הדרך השלישית

י כאשר ישמע מוסר החכמים והמוכיחים יקשיב וישמע ויכנע ויחזור בתשובה, ויקבל בלבו כל דברי התוכחות, ושלא יגרע דבר מדבריהם. והנה האיש הזה ברגע קטן יצא מאפלה לאור גדול, כי עת אשר יאזין ויסכית ולבבו יבין ושב ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקיים עליו להיותו עושה ככל אשר יורוהו תופשי התורה מן היום ההוא ומעלה, להזהר כאשר יזהירו יודעי בינה לעתים, עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר. ומעת אשר קבל כזאת במחשבתו וגמר עליו ככה בלבבו, קנה לנפשו זכות ושכר על כל המצות והמוסרים, ואשריו כי צדק נפשו בשעה קלה! וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (מכילתא בא, יב כח. שמות יב, כח): "וילכו ויעשו בני ישראל", וכי מיד עשו? והלא לא עשו עד ארבעה עשר לחדש? אלא כיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו מיד. ואמרו (אבות דרבי נתן פרק כב): כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת. שנאמר (שמות כד, ז): "נעשה ונשמע - ביאור הדבר, כי האיש אשר קבל על נפשו בלב נאמן לשמור ולעשות על פי התורה אשר יורוהו ועל פי המשפט אשר יאמרו לו היושבים על המשפט, יש בידו מן היום הזה שכר על כל המצות, על אשר שמעה אזנו מדברי התורה ותבן להם, ועל הדברים אשר לא גלו אזנו עליהם, עדנה וצדק לבש, וקנה זכות על הנגלות אליו ועל כל נעלם מעיניו, ואחרי זאת יום יום ידרוש וישקוד על דלתות מוכיחיו, וישכיל מכל מלמדיו, ונמצא האיש הזה מעשיו מרובים מחכמתו, כי לא ידע את הדבר, והנה שכרו אתו, וכענין מה שאמרו ישראל בסיני "נעשה ונשמע", שהקדימו קבלת המעשה על נפשם לפני השמיעה. ובענין אחר לא יתכן שיהיו מעשי האדם מרובים ממה שהוא יודע.

יא ואשר לא יתעורר לקול המוכיחים, כפל עונו, כי הזהירוהו והקשה את לבו ולא נזהר, כמו שנאמר (משלי יז, י - יא): "תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה; אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי ישולח בו", פירוש: האיש הרע לא יכנע לכל המוכיחים, אך יבקש להמרות, ותחת כי לא נחת מדברי המלאך המוכיח, "מלאך אכזרי ישולח בו", מדה כנגד מדה, כי המוכיחים נקראו מלאכים, שנאמר (דברי הימים ב, לו, טז): "ויהיו מלעיבים במלאכי האלקים ובזים דבריו ומתעתעים בנביאיו", ועוד אמר שלמה עליו השלום (משלי טו, י): "מוסר רע לעוזב אורח שונא תוכחת ימות". אמת כי ראוי מוסר רע לעוזב אורח ועובר על דברי תורה, אכן יש תקוה כי יוסר וישוב מדרכו הרעה. אך רע ממנו שונא תוכחות, כי אין לו תקוה ותקנה במוסר רע, אבל אחת דתו למות, כי העובר עבירה תתקפהו התאוה, והיצר השיאו, ויתכן כי נפשו מרה לו על אשר לא עצר כח מפני יצרו, ואולי יסוף לתוכחה ויקוה למוסר, אבל שונא התוכחות כבר נואש מנפשו, ושנאת התוכחה תהיה לו לעדה, כי הוא שונא דברי השם יתברך.